

ובזה מיושב מה שהקשה באבי עזרי (מלכים קמא ט, יד. ונשאר ב'צע"ג') על מה שאמרו להלן 'לא נצרכה אלא לכובש שכר שכיר' שאינו גזל גמור וכמו שפרש"י. והקשה מה בכך שאינו בכלל 'גזל', הלא לפי הרמב"ן נצטוו גם בכבישת שכר שכיר והרי דינו בהריגה מצד 'דינין'? ולפי האמור מיושב היטב, שמצד 'דינין' אפשר שקבעו להם עונש אחר ושוב אין דינם במיתה, ואולם מצד 'גזל' דינם במיתה בכל אופן.

דף נז

'על הגזל — גנב וגזל... כותי בכותי וכותי בישראל אסור, וישראל בכותי מותר' — בענין גזל הגוי והמסתעף — ע' במובא ביוסף דעת ב"ק קיג וב"מ פז. וע' קהלות יעקב סי' כה.

'היכי ליתני, ליתני אסור ומותר? והתניא כותי ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורדין' — משמע מכאן (ומעוד מקומות) שגם כשאינו שומר שבע מצוות — אין מורידים [הגם שיש להעמידו לדין על כך שעובר על מצוותיו], שהרי מדובר כאן בשאינו נזהר בשבע מצוות, כי אם נזהר מסתבר שגם גזלו אסור [אפילו לתנא דידן הסובר 'גזל עכו"ם מותר'] שהרי ראוי לקבלו לגר תושב. וגם לענין מלחמת הרשות נראה שלא הותרה באומה השומרת שבע מצוות, [אע"פ שקבלת שבע מצוות בלא מס ועבדות אינה מועילה, מ"מ תחילת גישה למלחמה לא מצינו בשומרי ז' מצוות], והרי כבר ייתא שנוי היתר יפת תואר — אלא ודאי הברייטא מדברת בשאינם שומרים, ואף על פי כן אסור להרגו ללא דין (חזון איש ב"ק י, טו. וע"ש שתמה על הריטב"א שנראה מדבריו שזה שאין מורדין היינו משום איבה. ועתוס' ע"ז כו: ד"ה ולא, שגם ב"ג שאינו מקיים שבע מצוות אין מורידים. וערמב"ם הל' רוצח ד, יא).

'כותי... לא מעלין' — זה הדין נלמד מלא תחנם (עפ"י תשובת הרמב"ם קמח. ע"ע במובא ביוסף דעת ע"ז כו.).

'לא נצרכה אלא לפועל בכרם. פועל בכרם אימת? אי בשעת גמר מלאכה התיירא הוא?... — מבואר מדברי רש"י (ומהרמב"ם) שפועל בשדה נכרי רשאי לאכול משל בעל הבית. ויש לשאול, הלא זכות האכילה נובעת מן המצוה שבתורה לתת לפועל, והלא בעל הבית הנכרי אינו מצווה בכך. וביותר קשה לפי מסקנת הסוגיא בב"מ (צב, ע"ש), שאכילת הפועל 'משל שמים' היא — כלומר כמתנות עניים, והלא אין מצות לקט ושכחה בשל נכרי?

מוכח מכאן שעיקר דין זה דבר שבמזון הוא, ומזכויות הפועלים [אע"פ שאינו משום התחייבות של בעל הבית, שהרי 'משל שמים הוא אוכל' כנ"ל, ושעל כן אי אפשר לו לפועל לתת לאשתו ולבניו במקומו], ועל כן שייך גם בבני נח שמצווים על הדינים ועל הגזל (עפ"י חדושי ר' חיים הלוי מעילה ח, א). ובחזון איש (ב"ק י, ט) פרש באופן אחר: יש לחלק בין אכילת הפועל ובין לקט שכחה ופאה שהם מצוותם לעניים, אבל כאן כיון שעל פי התורה אשר דרכיה דרכי נועם, זוכה הפועל באכילתו, אין להחשיב זאת לגזל לבן נח, ואף על פי שאין לו זכות בדבר ובעל הבית רשאי למונעו, אם לקח — אין כאן גזל. ולולא דברי רש"י היה מקום לפרש דברי הגמרא בדרך אחרת: 'היתירא הוא' — כלומר רשאים הנכרים לקבוע כן בחקותיהם, שהרי כן היא ההלכה בדין תורה, ואז יהא מותר כותי בכותי וכותי בישראל, כיון שבין בדיניהם ובין בדינו מותר. ואינו 'כיוצא בהן דגזל' ששם הם מוזהרים בהחלט ואינם רשאים להתיר בדיניהם (חזון איש שם).

אכן יש סוברים שפועל של נכרי אסור לאכול, למאי דקיימא לן גזל עכו"ם אסור (עפ"י ריטב"א ב"מ פז; ש"ך שלז, א ועוד) והם יפרשו הסוגיא דלא כפרש"י (ע"ע: שער משפט, ח"ש ופת"ש ותרומת הכרי וגליין רעק"א חו"מ שם).

'אלא אמר רב פפא: לא נצרכה אלא לפחות משה פרוטה' — ועל זה קתני: ישראל בנכרי מותר. ומשמע, הא ישראל בישראל אסור אפילו פחות משה פרוטה, ואיסור תורה הוא (כן כתבו הפוסקים רמב"ם ריש הל' גזילה; החינוך רלו; סמ"ג לאוין קנו; רמ"ה להלן נט, ועוד; מחנה אפרים ריש הל' גזילה. וע' בענין זה להלן נט).

'כיוצא ביפת תואר מאי היא... בן נח שייחד שפחה לעבדו ובא עליה — נהרג עליה' — מדברי רש"י מבואר שהאופן שמותר ב'ישראל בכותי' — כשיחד כותי שפחה לעבדו וישראל לקחה בשביה, שמותר בה כדין 'יפת תואר'.

ויש שנראה מדבריהם שאין המדובר בשבי, אלא שבא על שפחה המיוחדת לעבד נכרי. פירוש זה תואם רק עם שיטת הראשונים (ע' רמב"ם איסורי ביאה יב, ב) שהבא על הגויה דרך זנות ולא דרך אישות, אין בה איסור תורה אלא מדברי סופרים (כן נראה שהבין מהרימ"ט, הובא בשער המלך שם, והוא תמה עליו מדברי רש"י. אך נראה שכדברי מהרימ"ט משמע בתוס' הרא"ש, שבאר מדוע בן נח שיעד שפחה לעבדו הוא 'כיוצא ביפת תואר' — לפי שהעבד כבוש תחתיו כעין מלחמה שכבוש תחתיו. משמע מדבריו שאין מדובר בשביה של מלחמה, אלא בסתם שפחה של עבד.

אך לשון 'מוותר' קצת קשה לפי הבנה זו. אך באמת הכוונה בברייתא רק על עיקר דין גזל ולא על האיסורים הנלוים מצד אחר. תדע, שהרי גם לענין גזל כתב בחדושי הר"ן שמדרבנן אסור [וע' במש"כ בב"ק קיג שאפשר דלכו"ע אסור מדאורייתא, משום 'חשב', והכוונה כאן רק מצד איסור 'לא תגזול'], ואע"פ שאמרו 'מוותר'.

'אמר אביי: אי משכחת דתניא, רבי יונתן בן שאול היא, דתניא ריב"ש אומר: רודף אחר חבירו להרוגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל — נהרג עליו' — מבואר בסוגיא שההורג את הרודף בזמן שהיו יכולים להצילו הנרדף באחד מאבריו של רודף — עכו"ם בעכו"ם (כלומר עכו"ם שהרג עכו"ם שרדף) ועכו"ם בישראל (— עכו"ם שהרג ישראל שרדף) — חייב, וישראל בעכו"ם — פטור. ונראה שמדובר כשהנרדף הוא או ישראל או נכרי השומר שבע מצוות, בין אם קיבל קבלת 'גר תושב' בין אם לא קיבל [ואע"פ שבסוגיתנו אין הדבר מפורש, יש להוכיח כן מלהלן עב: וברש"י], הלכך עכו"ם הרודף אותו, מותר להרגו בשביל הצלת הנרדף. אבל אם הנרדף היה עכו"ם שאינו שומר ז' מצוות, כיון שדינו ב'אין מעלין' — לא ניתנה הרשות להרוג את הרודף אותו, שהרי אין מוזהרין על הצלת הנרדף. ואם ישראל רדף אחר ישראל להרוגו, ובא עכו"ם והרג את הרודף — אם היה יכול להצילו באחד מאבריו — חייב. ואם לאו — פטור. וגם זה בכלל 'כיוצא בהן דשפיכות דמים' שאמרו בגמרא. ישראל שרדף אחר גר תושב להרוגו — צריך עיון אם ניתן להרוגו. אמנם ישראל הרודף בן נח השומר ז' מצוות בלא קבלה, נראה שאינו נהרג (עפ"י חזון איש ב"ק י"ט).

(ע"ב) 'בן נח נהרג בדיין אחד ובעד אחד' — כתב הנצי"ב (בחדושיו כאן ובהעמק דבר נח) שזה דוקא בעד אחד שברור שאינו משקר, שבישראל גזרת הכתוב היא שאין להרוג על פי עד אחד לעולם, ובבן נח לא גזר הכתוב. ואולם סתם עד אחד, אין הוכחה שמעיד אמת. [בוזה פרש דברי התרגום על באדם דמו ישפך — בסהדין'. ומשמע שצריך שנים].

יש מן האחרונים שכתבו שרק בערכאותיהם יכולים הם לדון בן-נח בעד אחד ובדיין אחד, ודיניהם דין על פי התורה, ואולם ב"ד של ישראל אינו דן אלא כפי דיני ישראל, בעדים ובכ"ג [והלא אפילו בהמה שהרגה אדם, דנים אותה בעשרים ושלשה] — ע' באריכות בספר חלקת יואב (תנינא יד). וכן נסתפק בחזון איש (ב"ק יטז) שמא צריך שני עדים. (ובזה רצו לבאר דברי החינוך, קצה).

א. בחז"א נקט שגם אם נכשיר עד אחד אפילו בב"ד של ישראל, אין לדון אלא על פי עד ישראל ולא נכרי. ב. בחלקת יואב כתב שכל זה אמור רק לענין החיוב להרגו, שב"ד של ישראל אינם חייבים להרגו בע"א ודיין אחד, אבל מותר להרגו עפ"י עד אחד, כשם שהוא בדיניהם.

וצ"ע בדבריו שם, שהרי אחת מקושיותיו היתה מי גרע משור הנסקל שאינו נידון אלא בכ"ג ובעדים, ואפילו שור הנסקל של נכרי. ואם אכן למסקנתו מותר להרגו בע"א אלא שאין חיוב, עדין הקושיא במקומה עומדת. ועוד, מהו שכתב בהמשך דבריו שאין ב"ד יכול להוציא ממון מב"נ עפ"י עד אחד. וצ"ע.

ג. לפי שיטתם מיושבים דברי התרגום הנ"ל — 'בסהדין'. שאילו לפירוש הנצי"ב עדיין קשה המשך התרגום 'בסהדין על מימר דיניא', והלא די בדיין אחד. וראה בהרחבת היריעה בספר פרקי מועדות לרב מרדכי ברויאר שליט"א, ח"ב עמ' 401 ואילך.

ד. במנחת חינוך (כו) מבואר שגם בב"ד של ישראל הוא נידון בעד אחד ובדיין אחד. וכ"מ בספר אבי עזרי מלכים ט, יד).

עוד כתבו האחרונים (ע' בחזון איש ובחלקת יואב שם): זה שכשר עד אחד ודיין אחד — דוקא כשהעד והדיין מקיימים שבע מצוות בני נח. ואם לאו, אין זה דיין אמת ואין העדים עדי אמת.

ולעיל מיניה (בסקט"ז) כתב החזו"א שאפילו אינם נזהרים בכל ז' מצוות אלא שומרים את הדינים בממון ונפשות — דיניהם דין, ומקיימים בכך מצות 'דינין', ואע"פ שיש פגם בדיין זה, אינו נפסל בשל כך ודינו דין, כיון שרובם אינם זהירים בשאר המצוות, והמורה עליהם גזל ורציחה ועדות שקר, ולכך דינו דין. ואולם אח"כ (בסקט"ז) משמע מדבריו שצריך שיקיימו ז' מצוות, ואף יהיו בגדר 'גר תושב'. וביותר משמע כן בדבריו שבלקוטים לחו"מ ב, ב. וצריך עיון.

באדם דמו ישפך איזהו שפיכות דמים של אדם שהוא בגופו של אדם, הוי אומר זה חנק' — אבל שריפה (כלומר, יציקת עופרת רותחת לתוך פיו), אין בה שפיכות דמים (עפ"י תוס' הרא"ש).

'אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: לא נצרכה אלא לעדה ועדים והתראה. מגרע גרע? אלא אמר ר' יוחנן: לא נצרכה אלא לנערה המאורסה דלדידהו לית להו, דדיינינן להו בדינא דידן' — כמה ראשונים כתבו שאפילו בדינים אלו שדנים אותם בסקילה ובחנק כישאל, אף על פי כן דינם בעד אחד ודיין אחד, כבשאר מיתות בני נח (כן מבואר ברש"י. וכן כתב הרמ"ה והוכיח מהמשך הסוגיא. וכ"כ הר"ן והמאירי. וכן כתבו לדייק בדעת הרמב"ם, באבן האזל נזקי ממון ת, יג ובשו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד מד, ב. ויש לתמוה בדבריו שם בהביאו את שיטת הראשונים הנ"ל, מדוע לא הזכיר מדברי רש"י מאומה).

ואפשר שהדיוק לכך הוא מלשון 'אלא אמר ר' יוחנן' — שמשמע שדחו את דברי רב נחמן מכל וכל, ואין מקיימים דבריו אפילו כשדנים במיתות אלו (אבן האזל ואגרות משה שם. וע"ש עוד באג"מ (וכן בח"ג ל, א) שכתב להוכיח שאפילו לדעת הראשונים שאשת איש שזינתה עם נכרי אינה במיתה, מ"מ יש בה איסור לאו ד'אשת איש', כי לא מסתבר כלל שהנכרי ייסקל בביאה זו והיא מותרת).

ואולם יש חולקים וסוברים שכאשר מצד דיני בן נח הוא פטור, ואנו באים לחייבו כדיני ישראל, אזי חלים כל הדינים וההלכות הנצרכים בדיני נפשות של ישראל (כן היא שיטה אחת בירושלמי קדושין א, וכן צידד רבנו יונה. וכן כתב בספר חלקת יואב (תנינא יד) בדעת הרמב"ם).

ויש לשאלה זו השלכות גם בדיני ממונות; באופנים שונים בן נח לחייבו רק מצד דיני ישראל, אך לפי דיניהם הוא פטור — האם לדון את הנכרי באותם דינים בעד אחד ובדיין אחד, או שמא כפי דיני ישראל. (ע' באבן האול וחלקת יאב שם. וראה בספר פרקי מועדות — ח"ב עמ' 397 ואילך).

'בעולת בעל יש לה, נכנסה לחופה ולא נבעלה אין לה' — מזה מבואר נוסחתנו שבסיום ברכת האירוסין: 'מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקדושין' — שני אלו, חופה וקדושין, לא ניתנו לבני נח, שאין להם אלא בעולת בעל. רק לישראל בלבד, משום קדושתם, יש להם חופה וקדושין (עפ"י אבודרהם עמ' שנט).

דף נח

'אחות האב מן האם יוציא' — בדין שתהא מותרת כיון שאין לו שאר אב, שנאמר וזרמת סוסים זרמתם — אלא שבפירוש ריבתה אותה התורה, על כן יעזב איש את אביו — היינו אחות אביו לרבי אליעזר (ר"ן).

(ע"ב) 'עבד מותר באמו ומותר בבתו; יצא מכלל כותי ולכלל ישראל לא בא' — אפשר לפרש שכיון שיצא מכלל בן נח, דומה הוא לגר שמותר מדין תורה באמו, כיון שהוא כקטן שנולד ונותק הקשר בינו ובין קרוביו. אכן אולם אם נולד כעבד, שגם אמו היא שפחה — אפשר שאסור בה, כשם שבן נח אסור באמו. [ומה שמותר בבתו שנולדה לו לאחר שנעשה עבד — אפשר שסובר רב חסדא שבן נח מותר בבתו. והכי קיימא לן, שב"נ אסור באמו ומותר בבתו].
ואולם מדברי הרמב"ם (איסור"ב יד, יז) נראה שהעבד מותר גם באמו ובתו שנתקרבו אליו בהיותו עבד, לפי שהופקע מדין בן נח לענין איסורי עריות של קורבת משפחה (עפ"י חדושי ר' מאיר שמחה).
וכמו הרמב"ם כן כתב הרא"ז בפירושו. ואולם מחדושי הר"ן והרמ"ה משמע שאינו מותר אלא בקרובות הישנות, שהופקעה קרבתו אליהן בשעה שנעשה עבד.
ואף אם רב חסדא סובר שב"נ אסור בבתו, אפשר שמדבר בבתו שנולדה לו טרם נעשה עבד.

'בן נח שייחד שפחה לעבדו ובא עליה — נהרג עליה...' — רש"י (לעיל נו. עפ"י הסוגיא שם) פרש משום גזל. ואולם מדברי הרמב"ם (מלכים ט, ח) משמע שאין זה גזל כי מה שקנה עבד קנה רבו, אלא משום אישות נגעו בה, שהרי היא בעולת בעל. [וכן באשת יפת תואר שאמרו לעיל — אין שם ענין גזל לדעת הרמב"ם, שכל הנלקח במלחמה אין בו דין גזל, אלא משום שהיא בעולת בעל].
וכך משמע ממה שאמרו בגמרא 'מאימתי התרתה — משפרעה ראשה בשוק' — ואם משום גזל מן העבד, וכי מפני שפרעה ראשה בשוק פקע קנינו ממנה? אלא משמע שמתעם אישות נגעו בה (רדב"ז שם).

'אלא אמר רבא: בן נח שבא על אשת חברו שלא כדרכה פטור. מאי טעמא? באשתו ולא באשת חברו. ודבק ולא שלא כדרכה' — ודוקא אשת חברו הנכרי, אבל אשת איש מישראל מתחייב עליה בין כדרכה בין שלא כדרכה (רמב"ם מלכים ט, ז).